Katja Borodulin

9.1.2019

Tulevaisuusvaliokunta

Tulevaisuusvaliokunnan kuulemistilaisuus 11.01.2019

Lausuntopyyntönne VNS 6/2018 vp, 12.12.2018

THL:n lausunto Valtioneuvoston selontekoon liikuntapolitiikasta

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto ja tulla kuulluksi asiassa. Valtioneuvoston selonteko liikuntapolitiikasta on tervetullut ja nähdään THL:n kannalta hyödyllisenä. Selontekoon on liitetty konkreettisia toimenpide-ehdotuksia ja joissain kohdissa myös arvioitu kustannusvaikuttavuutta. Selonteossa on kuvattu liikuntapoliittista toimintakenttää OKM:n sektorin näkökulmasta käsin. Parhaiten selonteossa onkin katettu lasten ja nuorten liikuntatoiminnan kenttä. Liikuntapalveluiden saatavuus on pyritty varmistamaan elämänkaariajattelun kautta ja kullekin toimialalle, kuten neuvoloihin ja varhaiskasvatukseen, ym. on tehty omat toimenpide-ehdotuksensa. Selonteossa on pyritty tunnistamaan liikuntapalvelujen tuottamisessa kaikki väestöryhmät sekä erityistä huomiota vaativat ryhmät, kuten työttömät, maahanmuuttajat ja vammaiset. Terveyserojen kaventaminen on nähty tärkeänä ulottuvuutena liikuntakulttuurin tuomista arvoista, joka on tärkeä kansanterveydellinen näkökulma. Myös tutkimustoiminnan rooli mainitaan, mikä on tärkeä ulottuvuus toimenpide-ehdotusten toteutumisen seurannan työkaluna.

Lausunnossamme haluamme kiinnittää erityistä huomiota kolmeen teemaan. Ensimmäinen on selonteon laaja-alaisuus, toinen yhdyskuntasuunnittelu ja liikkumisympäristöt ja kolmas eriarvoisuuden kaventaminen liikuntapolitiikan keinoin.

Selonteon laaja-alaisuus

Näkemyksemme mukaan selonteko on rakennettu palvelemaan OKM:n toimintaa liikuntapolitiikan kenttänä ja on riskissä jäädä turhan kapea-alaiseksi ja sitä kautta ei välttämättä pystytä laaja-alaisesti edistämään liikunnan edistämistyötä poikkisektorisesti. Toimenpide-ehdotuksissa on listattu tehtäviä, joiden toteutuksesta vastaa pääosin OKM. Moni haasteena koettu asia, kuten liian vähän liikkuvien aktivoiminen, ei onnistu yksinomaan liikuntasektorin oman toiminnan kautta vaan vaatii hallinnonalojen välistä yhteistyötä sekä toimenpiteitä usealla eri hallinnonalalla. Siksi toimenpide-ehdotuksiin tulisi harkita lisättäväksi myös muille hallinnonaloille kohdistuvia vastuutehtäviä. Liian vähän liikkuvat usein käyttävät sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita ja on luonnollista, että toimenpiteitä tulisi kohdistaa myös STM:n hallinnon alalle. Kolmannen sektorin osalta tulisi selonteossa huomioida muutkin kuin liikuntaseurat, erityisesti liikuntatoimintaa järjestävät kansanterveysyhdistykset.

Liikkumisympäristöt ja yhdyskuntasuunnittelu

Liikkumisympäristöt on yleisesti tunnistettu tärkeinä liikunnan mahdollistajina ja toisaalta estäjinä. Selonteko on kuitenkin käsitellyt pelkästään liikuntapaikkoja osana omaa hallinnonalan toimintaa, mikä antaa turhan suppean kuvan liikuntapolitiikan tilasta. Suomen suosituin liikuntapaikka on kevyen liikenteen väylä ja suosituin liikuntalaji on kävely.

Selonteon laaja-alaisuuden vahvistamiseksi ehdotamme "Liikuntapaikka"-luvun korvattavaksi Liikkumisympäristö"-luvulla, jolloin siihen tulisi sisällyttää osia myös muun yhdyskuntasuunnittelun roolista liikunnan olosuhteiden edistämisessä. Toimenpide-ehdotusten listalle tulisi tämän mukaisesti lisätä mm. toimenpide-ehdotus siitä, kuinka liikkumisympäristöjen ylläpito- ja turvallisuusasiat otetaan huomioon ja turvataan kaikessa yhdyskuntasuunnittelussa. Ilmastonmuutokseen liittyvät teemat ovat tällä hetkellä erittäin ajankohtaisia. Liikuntapoliittisessa selonteossa olisi tärkeää ottaa kantaa nykyistä monipuolisemmin siihen, miten liikuntakulttuuri pystyy edistämään kestäviä periaatteita.

Ihmisten kasvava ympäristötietoisuus voidaan valjastaa myös liikunnan ja fyysisen aktiivisuuden lisäämiseen. Kävely ja pyöräily autoilun sijaan vähentävät päästöjä. Ilmastonmuutos tulee myös väistämättä muuttamaan liikuntaolosuhteita Suomessa. Siihen on myös liikuntapoliittisessa toimikentässä varauduttava.

Eriarvoisuuden kaventaminen liikuntapolitiikan keinoin

Kansallisissa liikunnan toimenpide-ehdotuksissa on yhtenä keskeisenä haasteena tunnistaa vähän liikkuvat, joita liikuntasektori ei nykyisillä toimillaan tavoita. Eriarvoisuuden näkökulmasta tiedämme, että sosioekonominen asema, kuten koulutustaso, on yhteydessä terveystottumuksiin: korkeammin koulutetut harrastavat keskimäärin enemmän liikuntaa, syövät terveellisemmin ja käyttävät vähemmän päihteitä. Liian vähän liikkuvia löytyy kuitenkin kaikista sosioekonomisista luokista. Liian vähän liikkuvien tunnistaminen ja motivoiminen on edelleen haaste, joka jää tässä selonteossa vielä turhan pinnalliseksi, erityisesti ongelman juurisyiden näkökulmasta. Taustalla ovat yksilölliset ja moninaiset liikuntamotivaatioon liittyvät asiat. Rahan, tiedon, taitojen tai palvelujen saatavuuden puute ovat osa ongelmaa, mutta on tutkimusten mukaan harvoin se tärkein tekijä. Syy saattaa löytyä vajavaisesta pystyvyyden tunteesta tai sosiaalisesta tuesta. Lapsiperheillä haasteita asettaa myös ajanhallinta. Kun tunnistetaan liikkumattomuuden syyt, on helpompi lähteä kehittämään niihin ratkaisuja. Toimenpiteiden suunnitteluun kannattaa aktivoida mukaan kohderyhmä jo varhaisessa vaiheessa, jotta saadaan heitä parhaiten palvelevia ratkaisuja aikaiseksi. Kun tunnistetaan liikkumattomuuden syyt, voidaan samalla puuttua myös eriarvoisuuteen. Läpi selonteon on nähtävissä suuri luottamus siitä, että tieto automaattisesti ohjaisi ihmisten toimintaa. Tämä yksinkertaistaa asetelmaa ja jättää huomiotta mm. elämäntyyleihin ja kulttuuriin liittyvän tutkimuksen.

Selonteon toimenpide-ehdotuksissa on ehkä ajateltu, että liikuntaneuvonta kattaa myös motivointiin liittyvän alueen. On kuitenkin todennäköistä, että hyvistä toimenpide-ehdotuksista huolimatta emme saa inaktiivista väestönosaa liikkeelle, jos liian vähäistä liikkumista ei tarkastella laajemmin kuin yksilöön kohdistuvana liikuntaneuvontana. Yksilöllisiä motivaatiotekijöitä tulisi selonteossa hyödyntää paremmin, esimerkiksi nostamalla perinteisen liikuntapalvelun rinnalle monipuolisemmin arkiliikunnan ja hyötyliikunnan mahdollistaminen tai tukemalla yksilön liikuntavalintojen ilmastonmuutoksen pysäyttäjänä. Liikuntapalvelujen oheen tulisi myös puhua yleisemmin liikkumisesta ja arjen fyysisestä kokonaisaktiivisuudesta.

Kuten selonteossa jo todetaankin, työssä olevien osalta työpaikat ovat myös merkittäviä liikunnan mahdollistajia. Tarvittaisiin rohkeita uudenlaisia ratkaisuja, joilla työnantajia voitaisiin kannustaa tukemaan työntekijöitä liikkumaan työajalla tai sen jälkeen. Myös kunnat voisivat tukea niitä kunnassa sijaitsevia työpaikkoja, jotka kannustavat työntekijöitään liikkumaan ja huolehtimaan itsestään.

THL:n lausunto sisältää myös yksityiskohtaisempia kommentteja liitteessä 1.

Ylijohtaja Marina Erhola

Johtaja Terhi Kilpi

LIITE Yksityiskohtaisia kommentteja Valtioneuvoston selontekoon liikuntapolitiikasta

Lausuntoon THL/2213/4.00.02/2018

Liite 1. Yksityiskohtaisia kommentteja Valtioneuvoston selontekoon liikuntapolitiikasta

s.4: "*Kaupunkiympäristössä työhön liittyvän arkiliikunnan määrä saattaa jäädä pienemmäksi kuin maaseudulla, mutta vastaavasti liikuntapalvelujen saatavuus on huomattavasti korkeammalla tasolla ja kaupunkimainen yhdyskuntarakenne muutoinkin tukee liikunnanharrastusta. Maaseutuympäristö puolestaan ruokkii ainakin jossain määrin arkiliikuntaa. Aluerakenteen ja väestörakenteen muutoksen johdosta mahdollisuudet ylläpitää nykyisenkaltaisia liikuntapalveluita eriytyvät erilaisilla maaseutualueilla.*"

Kommentti: Tämä vaatii uudelleenmuotoilua, sillä kysehän lienee siitä, että tiiviit yhdyskuntarakenteet tarjoavat ohjattua liikuntaa ja työmatka- ja asioimisliikuntaa enemmän kuin maaseudulla tai haja-asutusalueilla. Ja kun palvelut ovat lähellä, niin niitä myös käytetään.

sivu 6: "*Tyydyttymätöntä liikunnantarvetta lienee eniten juuri heillä, joilla toimintakyky on heikoin. Toimenpiteitä tulisi lisätä kohderyhmiin, joiden edellytykset oman hyvinvoinnin edistämiseen ovat heikoimmat ja joiden tukeminen tuottaa suurimmat yhteiskunnalliset hyödyt.*"

Kommentti: ei-toivottava arvoväritteisyys, jos liikunta nähdään vain yhteiskunnallisten hyötyjen maksimoimisena

s. 16: Luvussa olisi tarkemmin kuvattava, että on tärkeää tunnistaa ne ryhmät, jotka eivät liiku, ja syyt näiden ryhmien liikkumattomuuden taustalla. Näiden pohjalta on aktiivisesti etsittävä toimivia keinoja ja ratkaisuja, jotta liikkumattomat saadaan liikkumaan. Toimenpide-ehdotukset voisivat ottaa huomioon keinovalikoimien laajemman käyttöönoton aktivoinnissa. Luvussa on hyvin jo sinänsä kuvattu, että pitää turvata harrastusmahdollisuudet kaikille ja tarjota toimintamalleja.

sivu 17: "*Maakuntien sote-palveluissa riittämättömästi liikkuvat asiakkaat tulee ohjata eteenpäin joko maakunnan itsensä tai kunnan järjestämään liikuntaneuvontaan tai kunnan ja liikuntaseurojen järjestämiin liikuntapalveluihin esimerkiksi liikuntareseptillä.*"

Kommentti: uudelleenmuotoilu: Maakuntien sote-palvelujen asiakkaat, jotka eivät liiku terveytensä kannalta riittävästi, tulee ohjata ...

s.17: "*Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen taloudelliset kannusteet eli ns. hyte-kerroin on suunniteltu korvaukseksi kunnan asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyvistä kustannuksista. Kerroin perustuu peruskoulutukseen, liikuntaan ja kunnan hyte-työn johtamiseen. Kunta voi omilla toimillaan vaikuttaa tämän valtionosuuden lisäosan saamiseen ja suuruuteen.*"

Kommentti: Kertoimeen sisältyy myös kahdeksan väestötason tulosindikaattoria, joilla mitataan, esimerkiksi muutosta nuorten ylipainossa. Tekstiä voisi täydentää tältä osin.
Uusi toimenpide-ehdotus: Hyte-kerroin otetaan käyttöön nykyisessä valtionosuusjärjestelmässä.

s. 18: toimenpide-ehdotukset ovat varsin yleisluonteisia, itsestään selvät toimenpide-ehdotukset voisi poistaa.

s 19: "*Tutkimustiedot osoittavat, että monet perheet tarvitsevat liikuntaan liittyvää elämäntapaohjausta jo neuvolavaiheessa. Liikunnan edistäminen kuuluu neuvolan lakisääteisiin tehtäviin.*"

Kommentti: ehkä hieman liian vahvasti sanottu, että liikunnan edistäminen olisi neuvolan lakisääteinen tehtävä. Olennaista että perheille tulisi tarjota elintapaohjausta myös neuvolavaiheessa. Toimivia malleja on käytössä mm. motivoivan haastattelun avulla.

s. 20: *"Hallituksen kärkihankkeena on vuosina 2015-2018 toteutettu Liikkuva koulu–ohjelmaa, jonka tavoitteena on ollut tuoda tunti liikuntaa päivässä jokaisen peruskoululaisen päivään. Ohjelma on onnistunut erinomaisesti ja se on saavuttanut noin 90 prosentin kattavuuden kunnista, peruskouluista ja peruskoululaisista."*

Kommentti: toivoisimme hieman neutraalimpaa kirjoitusta. Ohjelman arviointi on vasta käynnistynyt, joten on vielä vaikea arvioida sen onnistumista vaikkakin signaalit kentältä ovat varsin lupaavia. Ohjelma on onnistunut koulujen saavuttamisessa, mutta se on vielä eri asia kuin ohjelman onnistuminen liikunnan lisäämisen suhteen. Liikkuva koulu -ohjelma on merkittävä yhteisötason interventio, jolla voidaan olettaa olevan myös eriarvoisuutta vähentävä vaikutus.

s. 20 uudeksi toimenpiteeksi ehdotetaan: Alakoulun liikunnanopetusta lisätään ja liikunnan opettaminen mahdollistetaan liikunnanopettajille

s. 25: Uusimman kansallisesti edustavan FinTerveys 2017 –tutkimuksen mukaan 50% väestöstä saavuttaa kestävyysliikuntasuosituksen. Työikäisillä (tämän luvun aihe) kestävyysliikuntasuositukset täyttyvät 43-63%:lla, ikäryhmästä riippuen. Tämä siis uusimman väestökeruun tulos ja korvaa vanhemman tiedon (Koponen P, Borodulin K, Lundqvist A, Sääksjärvi K, Koskinen S, toim. sivu 40. THL Report 4/2018. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-105-8).

s. 26: *"Toimenpide-ehdotus: "Kunnat vastaavat jatkossakin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä liikunnan keinoin"*
Kommentti: itsestään selvyys, jonka voisi poistaa

s. 26: Tausta-luettelomerkkeihin voisi muiden ikäryhmien osalta lisätä kuvauksen liikuntaa harrastavien määristä, esim ikäihmisistä 14-43 %, ikäryhmästä riippuen, saavuttaa kestävyysliikuntasuositukset FinTerveys 2017-tutkimuksen mukaan (Koponen ym 2018). Lisäksi toimintakyvyn suhteen tilanne on kohtuullisen hyvä väestössä, sillä suurin osa pystyy vaikeuksitta kävelemään puoli kilometriä ja nousemaan yhden kerrosvälin. Ikäihmisten ryhmässä on tärkeää ymmärtää ryhmän heterogeenisyyden tuoma tarve erilaisiin liikuntapalveluihin, mutta erityisesti huomioiden liikkumisympäristöjen laatu ja esteettömyysulottuvuudet.

S. 27: Selonteon luvussa kuusi käsiteltävä "Omatoiminen liikunta"-luku saa turhan suppean roolin, ottaen huomioon että se kattaa suurimman osan ihmisten fyysisestä aktiivisuudesta. Lukuun kuusi olisi laadittava samanlaiset toimenpide-ehdotukset kuin muissakin luvuissa. Omatoimista liikuntaa voisi tukea avaamalla esim. koulujen liikuntasalit kuntalaisten käyttöön (näin onkin jo monessa paikassa tehty, esim. Helsingissä). Vapaat vuorot olisivat kaveriporukoiden tai vastaavien järjestötoiminnan ulkopuolelle jäävien yksilöiden varattavissa. Tätä mahdollisuutta pitäisi markkinoida.

s. 27: *"On tärkeää, että yhtäläisesti myös maahanmuuttajat osallistuvat täysimääräisesti koululiikuntaan ja terveyskasvatukseen."*

Kommentti: täysin irrallinen viittaus terveyskasvatukseen. Mitä tällä tarkoitetaan? Ehdotetaan, että viittaus poistetaan tai selvennetään mitä sillä tarkoitetaan.

s. 28: *"Liikunnan tiedolla johtamisen suunta – asiakirjassa, joka julkaistaan syksyllä 2018. Suunta-asiakirjan linjausten mukaisesti tutkimusrahoitusta tullaan kohdistamaan seuraaviin teema-alueisiin: liikunnallisen elämäntavan edistäminen, liikunnan yhdenvertaisuus sekä liikuntaan ja urheiluun osallistumisen lisääminen."*

Kommentti: Lisätään teema-alue: "huippu-urheilun tuloksellisuus ja vastuullisuus", tämä on päivitetty suunta-asiakirjaan.

s.28: *"Harkittavaksi tulee 2020-luvulla myös se, pitäisikö jonkin valtiollisen toimielimen auktorisoida nykyistä selkeämmin liikunta- ja muita elämäntapasuosituksia."*

Kommentti: varsin epäselvää, mitä tarkoitetaan auktorisoinnilla ja muilla elämäntavoilla, sekä miten se edistäisi väestön liikunta-aktiivisuutta. Muiden elintapojen suositusten päivitysten tarve ja toteutusmalli vaihtelee eli elintapojen välillä paljon, eikä automaattisesti tuo synergiaetuja liikuntapolitiikan näkökulmasta. Ehdotetaan tämän poistamista tai uudelleen muokkaamista.

Kommentti: liikunnan tietoperustaan liittyen ei ole tehty varsinaisia toimenpide-ehdotuksia. Ehdotetaan toimenpiteeksi:
Käynnistetään pilotti, jossa kerätään palvelujärjestelmän ulkopuolella kertyvää tietoa väestön liikunnasta ja fyysisestä aktiivisuudesta, jota hyödynnetään kuntien suunnittelussa ja päätöksenteossa (yhteistyö Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa)

s.29: *"Omatoimisen liikunnan kasvu ja kansalaisten lisääntynyt tietoisuus liikunnan terveysvaikutuksista on lisännyt kysyntää yksityiselle liikuntapalvelutarjonnalle."*

Kommentti: läpi selonteon on nähtävissä suuri luottamus siitä, että "oikea" tieto automaattisesti ohjaisi ihmisten toimintaa. Tämä näkyy myös tässä yhteydessä, jossa yksioikoisesti ajatellaan tietoisuuden liikunnan terveysvaikutuksista lisänneen kysyntää yksityisille liikuntapalveluille. Tämä yksinkertaistaa asetelmaa ja jättää huomiotta mm. elämäntyyleihin ja kulttuuriin liittyvän tutkimuksen. Yksityisten liikuntapalvelujen tarjonnassa on myös laadullisesti valtava vaihtelu – esim. personal trainereiden yms. koulutus vaihtelee. Eriarvoisuusnäkökulma tässäkin – osalla on kykyä ja varaa palveluiden ostoon ja itsensä mittaamiseen, osalla taas ei.

Kommentti: Samoin selonteolle olisi eduksi, jos liikunnan "vastavoimia" olisi analysoitu tarkemmin esim. miten yhteiskunta on muuttumassa passiivisemmaksi usealla eri elämänalueella eikä vähinten markkinavoimien toimesta.

Kommentti: koko lukuun kuusi on laadittava samanlaiset toimenpide-ehdotukset kuin muissakin luvuissa

s.31: Perheliikunta: vanhemmat voisi saada liikkumaan lasten harrastusryhmien aikana, jos seurat järjestäisivät vanhemmille vaihtoehtoista liikuntatoimintaa samanaikaisesti (esim. lenkkiryhmiä, jumppaa tms.).

s. 31-32: Toimenpiteisiin tulisi lisätä tarve ohjata liikuntaseuratoiminnan luonnetta pois kilpailullisuudesta. Tämä kautta drop-out ilmiöön pystytään vaikuttamaan aiempaa paremmin ja saadaan nuorista uusia kasvavia vapaaehtoistoimijoita seuratoimintaan. Yhden lajien seurat ovat lisääntyneet ja niiden toiminta vääjäämättä ohjautuu kilpailutoimintaan ja ei tue väestön liikunnan harrastamista.